

МІФ ЯК ГОЛОВНА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНОЇ ДРАМАТУРГІЇ

MYTH AS THE MAIN PARADIGM OF UKRAINIAN POSTMODERN DRAMATURGY

Гуцол М.І.,

orcid.org/0000-0002-8970-8835

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті розглядається комплексний аналіз особливостей рецепції традиційних сюжетів, їхньої трансформації та типології традиційних образів, актуалізованих сучасною українською драматургією. Автор виокремлює теоретичні положення вивчення традиційного сюжетно-образного матеріалу та визначає принципи їхньої диференціації в національному літературознавчому дискурсі, з'ясовує ступінь наукової розробки досліджуваної проблеми. Автор виявляє специфіку рецепції спадку античності в естетичних пошуках українських драматургів означеного періоду. Автор наголошує, що кожен із героїв є втіленням певної ідеї, що була на той час особливо актуальною. Думки про міф як матрицю, що генерує творчість, загалом обґрунтували Олександр Афанасьєв, Олександр Потебня, Фрідріх Максиміліан Мюллер, Орест Міллер, Дмитро Наливайко. Автор вказує, що сучасна українська драматургія активно використовує традиційний сюжетно-образний матеріал; у процесі входження традиційних сюжетів та образів у постмодерний дискурс, а найпродуктивнішими способами є рецепція, трансформація, інтерпретація, реміфологізація, авторський текст-міф. Звернення письменників до «вічних тем» і «світових образів» визначає рівень культурно-мистецьких потреб творчої еліти. Вкотре актуалізується апробована попередніми епохами система гуманістичних цінностей, відбувається їхнє переосмислення, ревізуються певні морально-етичні парадигми, і триває пошук героїв своєї доби. Така активність традиційного образного матеріалу в творах сучасних українських письменників і зокрема драматургів зумовлює необхідність дослідження причин виникнення цього явища. Герої античних міфів та літературних творів попередніх періодів, історичні особи, персонажі Біблії знову опиняються на сторінках постмодерних драматичних творів і промовляють зі сцени вже до глядачів епохи нанотехнологій. Колізії життя, покладені в основу сучасної драматургії, демонструють не повчальні настанови, а пошуки шляхів гармонії в умовах глобалізації та стирання ментальних меж.

Ключові слова: міф, рецепція, трансформація, архетип-міф-традиційний образ.

The article considers a comprehensive analysis of the peculiarities of the reception of traditional plots, their transformation and the typology of traditional images, actualized by modern Ukrainian dramaturgy. The author identifies the theoretical principles of the study of traditional plot-image material and determines the principles of their differentiation in the national literary discourse, finds out the degree of scientific development of the problem under study. The author reveals the specificity of reception of antiquity heritage in aesthetic researches of Ukrainian dramatists of the mentioned period. The author points out that each of the characters is an embodiment of a certain idea, which was particularly relevant at that time. Thoughts about the myth as a matrix that generates creativity, in general were substantiated by Oleksandr Afanasiev, Oleksandr Potebnia, Friedrich Maximilian Muller, Orest Miller, Dmytro Nalyvaiko. The author points out that modern Ukrainian dramaturgy actively uses traditional plot-image material; in the process of entering traditional stories and images in the postmodern discourse, and the most productive ways are reception, transformation, interpretation, remythologization, author's text-myth. The appeal of writers to "eternal themes" and "world images" determines the level of cultural and artistic needs of the creative elite. Once again, the system of humanistic values tested by previous eras is being updated, they are being rethought, certain moral and ethical paradigms are being revisited, and the search for Heroes of their era continues. Such activity of traditional figurative material in the works of contemporary Ukrainian writers and playwrights in particular makes it necessary to study the causes of this phenomenon. Heroes of ancient myths and literary works of previous periods, historical figures, characters of the Bible once again find themselves on the pages of postmodern dramatic works and speak from the stage to the audience of the era of nanotechnology. The conflicts of life that form the basis of modern drama demonstrate not instructive instructions, but the search for ways of harmony in the context of globalization and the erasure of mental boundaries.

Key words: myth, reception, transformation, archetype-myth-traditional image.

Постановка проблеми. Зумовлена потребою наукової рефлексії щодо входження, рецепції, інспірації, трансформації традиційних сюжетів та образів у сучасній українській літературі. Звернення письменників до «вічних тем» і «світових образів» визначає рівень культурно-мистецьких потреб творчої еліти. Вкотре актуалізується апробована попередніми епохами система гуманістичних цінностей, відбувається їхнє

переосмислення, ревізуються певні морально-етичні парадигми, і триває пошук героїв своєї доби. Така активність традиційного образного матеріалу в творах сучасних українських письменників і зокрема драматургів зумовлює необхідність дослідження причин виникнення цього явища. Герої античних міфів та літературних творів попередніх періодів, історичні особи, персонажі Біблії знову опиняються на сторінках

постмодерних драматичних творів і промовляють зі сцени вже до глядачів епохи нанотехнологій. Колізії життя, покладені в основу сучасної драматургії, демонструють не повчальні настанови, а пошуки шляхів гармонії в умовах глобалізації та стирання ментальних меж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературознавчій науці проблему традиційного сюжетно-образного матеріалу ґрунтовно вивчають учені «чернівецької школи» – Анатолій Волков, Володимир Антофійчук, Анатолій Нямцу, Ольга Червінська та ін. Системний підхід до теоретичних засад побутування явища в літературі характеризують роботи Анатолія Волкова. Дослідники розробили чітку й функціональну класифікацію традиційних сюжетів і термінологічний інструментарій, відстежили процеси їх трансформації та адаптації. У наукових працях Марина Франчук запропоновано уніфікації термінів в історичному та культурологічному контекстах тощо. Сучасна українська драматургія впевнено й наполегливо входить у національний літературно-мистецький простір, обираючи за основу традиційні сюжети та образи. Твори сучасної української драматургії ставали об'єктом наукових досліджень: так, Тамара Гундорова відрефлектовувала в «Постчорнобильській бібліотеці» тексти постмодерного письма; Олена Бондарева розглядала міф і драму в новітньому літературному контексті – поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання; Оксана Когут дошукувалася в глибинах несвідомого архетипних сюжетів та образів як способу декодіфікації сучасної драматургії; Мар'яна Шаповал аналізувала інтертекстуальні зв'язки.

Постановка завдання. Мета статті – комплексний аналіз особливостей рецепції традиційних сюжетів, їхньої трансформації та типології традиційних образів, актуалізованих сучасною українською драматургією. Досягнення цієї мети передбачає постановку та виконання таких взаємопов'язаних дослідницьких **завдань**: 1) охарактеризувати функціонування традиційних сюжетів та образів на матеріалі української драматургії межі ХХ – ХХІ століть, ввести до наукового контексту п'єси сучасних драматургів;

2) виявити специфіку рецепції спадку античності в естетичних пошуках українських драматургів означеного періоду;

3) вибудувати еволюцію сприйняття біблійних образів і сюжетів у процесі соціально-культурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Наукова думка України – складова частина надбань світової

спільноти. Вона пройшла довгий шлях – від міфологічних уявлень до системи наукових знань на основі загальних закономірностей цивілізаційного поступу людства. За цей час відбулося наукове осмислення процесу нагромадження знань, наукових шкіл, концептуальних парадигм. Українська наука має давню традицію і вагомий надбання цивілізаційного пізнання літературного процесу України та країн світу. Класики української літератури Володимир Винниченко, Олесь Гончар, Олександр Довженко, Григорій Квітка-Основ'яненко, Ліна Костенко, Іван Котляревський, Богдан Лепкий, Микола Куліш, Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Леся Українка, Василь Стус, Іван Франко, Тарас Шевченко та величезна плеяда багатьох інших митців національної культури формувалися під впливом концептуальних положень цивілізаційної методології. Цивілізації охоплювали надбання різних народів, які мали свій характерний політичний і соціокультурний розвиток, відмінний від інших традиціями, звичаями, психологією, ментальністю. Українську літературу трактували з погляду взаємовпливів культурних цінностей Візантії та Європи. Національна свідомість українців формувалася на ґрунті осмислення спільних державотворчих традицій з іншими народами, героїзації й мінімізації конфліктних версій історичної пам'яті.

Поставши на межі цивілізаційних впливів Заходу і Сходу, соціокультурна ідентичність українців має виразні риси європейського обличчя. Більшість українських науковців критично ставиться до так званої євразійської цивілізації та доктрини «Русского мира» з виразними імперськими устремліннями. Україна успадкувала соціокультурні й духовні традиції Києво-Руської держави, яка формувалася як частина Європи і протистояла постійній військовій агресії з Азії. Вивчення української літератури в контексті цивілізаційної парадигми дає змогу спростувати низку сфальсифікованих у імперські та радянські часи питань і заповнити суттєві прогалини.

Українська література завжди привертала увагу вітчизняних і закордонних дослідників. Праці мають різноманітний тематичний спектр і стосуються актуальних літературознавчих питань. Думки про міф як матрицю, що генерує творчість, загалом обґрунтували Олександр Афанасьєв, Олександр Потебня, Фрідріх Максиміліан Мюллер, Орест Міллер, Дмитро Наливайко. Дослідницькі потуги Бенфея, братів Грім і Тайлора було зосереджено навколо вирішення проблеми генези поетичного слова (генетичний

принцип історичного методу). Літературознавча концепція Олександра Веселовського загалом тяжіє до метафізичної методологічної позиції, визнання реального існування смислу літературних явищ: мотивів, сюжетів, жанрів, зокрема поняття всезагальної літератури.

Дифузність із одночасною гіпертрофованістю та схильністю до мімікрії – таку рису міфу відзначав Ролан Барт (Roland Barthes, 1915–1980), один із фундаторів теорії структуралізму. Учений розглядав міфологічні значення в контексті суспільства, як поле для розбудови його сенсів. Дослідник акцентував на міфі (визначав його як викрадену мову) як формі, комунікативній системі, що аналізує представлені ідеї (в аспекті: означник / означуване), котрі, відповідно, містять знак, що їх об'єднує. Водночас процес декодифікації міфу, на його думку, узалежнений від акценту на формі чи змісті. Можливе також їхнє поєднання. Ставлення людства до міфу має переважно споживацький характер. Відтак зміна контексту, в якому первісно функціонує міф, відкриває можливості для регулювання його функцій. Єлезар Мелетинський через міфопоетичний аналіз творів виокремлює концепт, що взаємообумовлює поступальний зв'язок «архетип-міф-традиційний образ».

На межі ХХ – ХХІ століть виокремлюється так званий напрям «неоміфологізму» (термін Григорія Грабовича), який акумулює рецептивні, психолінгвістичні, архетипні теорії задля реконструктивного прочитання й інтерпретації основоположних творів української класики. Науковий дискурс українського літературознавства поповнюється роботами («Шевченко як міфотворець», «Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка») Григорія Грабовича, («Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу» (1997), «Деміфологізація України») Оксани Забужко, («Проблеми індивідуальної міфології: Тарас Шевченко – Леся Українка» (1997)) Тетяни Мейзерської, («Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму)» (2011)) Марії Моклиці, («Екзод Тараса Шевченка. Навколо „Москалевої криниці») Леоніда Плюща, («Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки» (2006)) Лукаша Скупейка, («Художественный образ в зеркале мифа этноса: Микола Лермонтов, Тарас Шевченко» (1995)) Наталії Слухай (Молотаєвої), та ін.

Міфологізаційний підхід простежуємо в багатьох монографіях і кандидатських дисертаціях. Так, міф як відображення авторського світогляду висвітлено в монографіях («Міф як форма сенсу

та сенс форми. Міфокритичне прочитання творів Б.-М. Кольтеса» (2011)) Галини Драненко, («Міф у генезі художнього мислення» (2002)) Ігора Зварича, («Вогонь і слово. Космогонічний міф України» (1992)) Магдалени Ласло-Куцок, («Міфологічний горизонт українського модернізму» (2002)) Ярослава Поліщука, кандидатських дисертаціях («Міфологізм художнього мислення Богдана-Ігоря Антонича та Ігоря Калинця» (2001)) Оксани Буряк, («Національний міф» та його трансформація в українській еміграційній поезії (на прикладі «празької школи»)» (2002)) О. Кривчикової, («Міфопоетика творчості Михайла Коцюбинського» (2000)) Т. Саяпінної, («Міфопоетика: мотив и сюжет в системе мировоззрения классика (Фёдор Достоевский, Иван Бунин)» (2001)) А. Холодова, («Міфологеми поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації» (2001)) Тетяни Шестопаолової; міф у мистецтві – в роботі Оксани Колесник «Міфопоетичне відтворення архетипу» (2003), у статті Олени Вячеславової «Семантичний аналіз концепту міф в мистецтвознавстві»; міф як перекладознавча проблема – в статті Мар'яни Лановик «Розвиток концептів «символ», «архетип», «міф» у теоретико-літературних дослідженнях науки про переклад», теорію ритуально-міфологічного аналізу досліджено в роботі Тетяни Шадріної «Кембриджська школа в літературознавстві Англії».

На процес міфотворення на рівні локальних регістрів (сюжету, мотиву, образу) у сучасній українській драматургії вказує Олена Бондарева. Дослідниця вирізняє дванадцять міфопоетичних домінант:

1) Міф як статусний наратив і модель для наслідування (міф як нерозкладений залишок (Роже Каюа); як розповідь про певне «сотворіння» (Мірче Еліаде); теорія Павла Гуревича про відтворення універсальності культури; постмодерна деструктуризація цього конструкту з постійним тиражуванням та обігриванням незліченних уламків розкладеного міфу; поширення міфологічних парабол).

2) Міф як парадигма всіх значущих актів людської поведінки, усієї сукупності людських дій (деміург, герой, трикстер, теург, аудиторія та ін.) і гарант забезпечення предмету літературної комунікації (театральний «афект» (Вільфредо Паретто); постмодерністський принцип бриколажа з розмитими кордонами сцени і глядацької аудиторії; співіснування самоцінних культур або залишків розкладених міфів).

3) Міф як універсальний код і шифр культури, набір символів (Віктор Бурлачук); іманентна

структура та символічна форма (Ернст Кассіпер); преформізм міфів (Ольга Фрейденберг); традиційні образи і сюжети постають як продуктивні міфи наділені позаісторичними властивостями.

4) Міф як сюжетна матриця (космогонічний міф; архетип жертви як сакральна данина новій організації світу; евгемеричний міф як частково деструктурований в біографічному каноні).

5) Міф як матеріал художньої гри, (думка, збагачена уявою (Олександр Лосєв, Аза Тахо-Годі); художня література як «новітня міфологія» (Нортроб Фрай); барокова ігрова домінанта; посилене використання ефектів різних мистецтв і жанрів).

6) Міф – продуктивна ілюзія, зорієнтованість масової свідомості на казку (Нелі Корнієнко); вплив міфу на свідомість людини (Кристофер Флада); ліки від гострої соціальної напруги.

7) Міф як сучасна форма масової свідомості (архетипність міфологічних форм; міф – «ціле покладання»; шизофренічний дискурс сучасного мистецтва; «бездонність некритичного пастишу» (Фредрік Джеймсон).

8) Міф як «лакмусовий папірець» естетизму, модель унікальної національної буттєвості (Микола Жулинський); нарощування непритаманних смислів на міфологічні конструкти.

9) Міф як авторський формально-семантичний конструкт («міфогенні тексти» Володимир Халізева; авторські міфи.

10) Міф як антизнаковий проект; міф – «альтернатива знаковому мисленню» (Юрій Лотман); потенційна здатність до художніх паралелей та семантичних узагальнень.

11) Міф як жанромодулятивний дискурс сучасної драми.

12) Міф як образ міфу, іносказання (Дарина Козолупенко); домінування «професійної свідомості інтерпретаторів» (Тамара Апінян); тяжіння до кремації метаміфа постмодерної доби [2, с. 42-52].

Такий детальний аналіз вияву міфу у поезії нової драматургії спонукає до узагальнення щодо його домінантної ролі у сучасній українській літературі у цілому. Відтак міф, як світоглядна система, що презентується через пантеон богів, напівбогів та героїв, що постає у низці певних оповідей про їхні діяння палімпсестно присутній у літературі з моменту її становлення як мистецтва слова і до сьогодні. Міф не пояснює мотивацію та дії осіб про яких ведеться розповідь, а подає лише виключно дозволені (легітимізовані) та доступні для інформаційного поля непосвячених факти. Чим провокує значно більшу кількість

запитань аніж відповідей, як може видатися на перший погляд. Особливо гостро постає ця проблема в розумінні космогонічних міфів, зокрема, в аспекті сказаного – сприйнятого (рецепційованого). Систематичне звернення до міфологічних мотивів, образів та сюжетів сприяло їхній традиціоналізації через відкритість до рецепції та трансформації семантичного поля та певну «надчасовість» порушуваних проблем.

Висновки. Отже, однією з найпопулярніших груп традиційних сюжетів, образів й мотивів є міфологічні. Сьогодні в літературі простежено втрату міфом пізнавальної функції, натомість першість здобувають чинники, що формують манеру поведінки, вибудовуючи у такий спосіб схему дій, поведінкову матрицю, що, на нашу думку, і стає основою рецепції міфічних сюжетів сучасною українською драматургією. Відтак увагу реципієнтів зміщено від гносеологічного початку до своєрідного «постмодерного мімезису», відтворення дій і вчинків посеред нових історичних декорацій, часом алогічних і сюрреальних.

Тож ознаки міфу (в означених Оленою Бондаревою іпостасях) та рецепцію традиційного сюжетно-образного матеріалу розглядаємо в таких текстах драм сучасних українських авторів: «Є в ангелів від лукавого» Анни Багряної (авторський міфологичний конструкт), «Моя душа зі шрамом на коліні» Ярослава Верещака (синерезис потойбічних візій, міф світоустрою як сюжетна матриця), «Станція» Олександра Вітера (продуктивна ілюзія космогонічного міфу), «Зернохочище» Наталії Ворожбит (есхатологічні візії з проекцією поезики трагедій Вільяма Шекспіра), «Ще одна притча про любов. Ельза» Лесі Волошиної (притча як образ міфу), «Ромео та Жасмин» Олександра Гавроша, «Дев'ятий місячний день» Олександри Погребінської (нарощування невластивих сенсів), «На виступцях» Лесі Демської (міф як художня гра), «Ніжність» Тетяни Добрушиної (подорож потойбіччям, альтернативний міф), «Recording» Олександра Ірванця (ядерна катастрофа), «Бал бетменів» Тетяни Киценко (політичний міф), «Єврейський годинник» Сергія Кисельова та Андрія Рушковського (префігурація Глупоті як модель самопізнання), «Заповіт цютливого баб'я» Анатолія Крима (дописування Тексту про Дон Жуана, зміна сенсів), «Зніміть з небес офіціанта» Олега Миколайчука-Низовця, «Милий розпусник» Валентина Тарасова, «Осінь у Вероні» Анатолія Крима, «Сонні пігулки» Марії Вакули (реміфологізація історії Ромео та Джульєти), «Дуже проста історія» Марії Ладо, «Біла Ворона» Юрія Рибчинського (авторський

міф як модель для наслідування; деконструкція образу Жанни д'Арк), «Калина та песиголовці» Надії Марчук (апокаліптична модель національного міфу), «Bitch/beach/Generation» Василя Махна (античний міф як статусний нарратив, універсальний код), «Той, що відчиняє двері» Неди Нежданої (як парадигма людської поведінки, шлях до самопізнання), «Мільйон парашутиків» (текст-міф, подорож Данте), «Шинкарка» Світлани Новицької (язичницька космогонія), «Ой, було весілля» (фольклорна історія в контексті християнського милосердя), «Пам'яті Галатеї» Олександри Погребінської (деконструкт сенсів і символів античного міфу), «Авва і Смерть» Оксани Танюк (продуктивна ілюзія), «Полювання на кохання» Валентина Тарасова (обігрування міфу про вічне кохання), «Шляхетний Дон» Сергія Щученка (інспірація історії сумного ідальго Дон Кіхота в сюжеті про подорож у часі). Усім зазначеним драматичним текстам притаманне одночасне використання кількох образів, сюжетів і мотивів різних міфів.

Актуальним є збереження в поезії «неоміфологізму» основних змістових констант традиційних сюжетів, образів і мотивів з активним використанням легендарно-міфологічних структур, що мають високий рівень семантичної універсалізації і постають у свідомості реципієнта як образи-символи (Анатолій Нямцу). Погоджуємось з міркуваннями Хосе Ортега-і-Гассетта про те, що «сукупність міфів, які були

водночас і релігією, і фізикою, і традиційною історією, містить увесь поетичний матеріал грецького мистецтва його найкращої доби». Активна рецепція сучасною національною драматургією традиційного міфологічного сюжетно-образного матеріалу засвідчує тенденцію не лише повторного засвоєння «знаного матеріалу», але й спробу «відбутися» в новітньому художньо-мистецькому просторі, актуалізуючи перевірені формально-семантичні коди. Нам імпонують висновки Надії Мірошніченко про те, «що в сучасній літературі загалом проблематично створити новий міф у чистому вигляді. Сучасний текст може розглядатися здебільшого як інтертекст, відповідно, і «новий» міф зазвичай містить посилання на традиційні, але він є більш автономним і точним з погляду діагностики та прогнозування суспільства» [6, с. 73]. Визначальною рисою сучасної міфотворчості поруч із рецепцією «продуктивних міфів» як надчасових моделей універсальних знань є інтертекстуальність (у найрізноманітніших її формах), палімпсестність знакових Текстів, використання в сюжетах прийому гри, «театру в театрі», деконструкції. Таким чином, українська драматургія активно використовує традиційний сюжетно-образний матеріал у процесі входження традиційних сюжетів та образів у постмодерний дискурс, а найпродуктивнішими способами є рецепція, трансформація, інтерпретація, реміфологізація, авторський текст-міф.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобів Й., Цимбалюк Ю. (пер. із лат.) Апулей. Метаморфози, або Золотий осел. Фоліо. Харків, 2004. 239 с.
2. Бондарева О.Є. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання: монографія / за ред. О. Є. Бондаревої. Київ: Четверта хвиля, 2006. 512 с.
3. Бондарева О. Є. Драматизм міфу і міфологізм драми: монографія / за ред. О. Є. Бондаревої. Херсон: Персей, 2000. 188 с. Czestochowa, Republic of Poland April 23–24, 2021 117
4. Драненко Г. Ф. Міф як форма сенсу та сенс форми. Міфокритичне прочитання творів Б.-М. Кольтеса: монографія / за ред. Г. Ф. Драненко. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2011. 440 с.
5. Когут О.В. Архетипні сюжети та образи в сучасній українській драматургії: монографія/ за ред. О.В. Когут. Рівне: НВУГП, 2010. 440 с.
6. Мірошніченко П. Трансформація жанрових особливостей античної трагедії в українській літературі XIX – початку XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / П. Мірошніченко. Запоріжжя, 2002. 24 с.